

'לא יכנס אדם להורבה, דשכיחים מזיקים (ברכות ג. וע"ש בגמרא עוד שני טעמים, ע"ש הנפ"מ ביניהם). ועיין בבבא קמא כא. וברש"י. כי בית הוא מקום שמחזיק בו איזה דבר, וכאשר חרב מאין יושב מבני אדם ולא מחפציו [וכדאיתא בב"ק שם דגם במחזיק בו תיבני וציבי סגי], אם כן הוא מקום הפכי ומזיק לישוב בני אדם. ולפיכך אמרו בבבא קמא דמקלקל גם כן הבנין, שהבנין מצרכי בני אדם, ומאחר שזה היפוך הישוב, הוא גם כן הפכי ומזיק לבנין, שהוא מכלל הישוב' (צדקת הצדיק לה).

דף כב

'אשו משום חציו... משום ממונו... תא שמע המדליק את הגדיש והיה גדי כפות לו ועבד סמוך לו...'. כתב הנמוקי-יוסף: אם תקשה, לדעת האומר 'אשו משום חציו', כיצד מותר להדליק את הנרות בערב שבת עם חשכה והדלקתם הולכת ונגמרת בשבת, והרי זה כאילו הבעיר בעצמו בשבת? – לא קשה, שהרי חיובו משום חציו, וכזורק החץ שבשעה שיצא מתחת ידו באותה שעה נעשה הכל ואינו כעושה מעשה מכאן ולהבא. וכן לענין ניוזקין – מחייבים אותו על מעשה זריקת החץ. ואם ימות לאחר שיצא החץ מידו, טרם פגע – משתלם הניזק מיורשיו, מאחריות נכסים של המזיק. משום כך המדליק נר בערב שבת נידון כאילו נגמר הכל כבר בערב שבת.

וכבר עמדו האחרונים ז"ל על שאלתו של הנמוקי-יוסף, הלא מקום יש לחלק בין איסור שבת לחיובי תשלומי ממון, שאף אם נניח שנחשב הדבר כמעשיו בכל שעה ושעה שדולק [וכמו שמצדד באחיעזר בשיטת הרשב"א], לא מצינו שייחשב חילול שבת על כח שבא ממעשה גופו שעשה קודם השבת. וגם טעם יש בדבר, דכתיב למען ינוח – והרי נח. (עפ"י בית מאיר אה"ע ה; שו"ת חת"ס או"ח פד וח"ו כד. ע' בשו"ת מחנה חיים מהדו"ג או"ח ג; אגרות משה או"ח ח"ד ס; קהלות יעקב ב"ק כא, א שבת נה; מנחת שלמה. וע"ע בשו"ת אבני נזר או"ח מה תקב; קה"י הוספות לב"ק ג, ובמפרשים על אתר).

ומה שכתב הנמו"י שאם ירה חץ ומת שנשתעבדו נכסיו – בשיעורי ר' שמואל (קדושין. תשנ"ג עמ' קכב רז) פירש דבריו שאף כי חיוב התשלומין לא חל עדיין, שעבוד הנכסים אינו תלוי בחיובו בפועל, אלא במעשה המ"י ב. ע"ש שבאר בזה כמה דברים. וע"ע בזה בקהלות יעקב סוסי"א כא.

עוד על דברי הנמו"י – ע' בקצוה"ח שצ, א.

(ע"ב) מבואר בגמרא שלדעת האומר 'אשו משום חציו', אם כתוצאה משריפתו מת עבד כפות – נפטר מתשלומי הממון, משום 'קם ליה בדרבה מיניה'. ולדעת האומר 'משום ממונו' אינו נפטר משום קלב"מ אלא במצית בגופו של עבד.

והקשה הרשב"א, הלא חיוב המיתה וחיוב הממון אינם באים באותו זמן, ומדוע ייפטר מתשלומין? וצדד הרשב"א לומר שפטור התשלומין אינו נובע מחיוב מיתה של רציחה, אלא משום שמשעת הצתת האש הרי דינו כרודף אחר חברו להורגו, שהואיל וכל אדם מצווה להרגו כדי להציל את הנרדף, הרי הוא פטור מחיובי ממון (כמו שאמרו בסנהדרין עד). והוסיף שלריש לקיש שמדובר בשהצית בגופו של עבד, צריך לומר שהגדיש נשרף לפני שהעבד מת, שהרי אם כבר מת העבד שוב אינו בכלל 'רודף' ולא נפטר מתשלומי הגדיש.

כפירוש זה מוכח לכאורה מדברי הר"ן בסנהדרין (עז: וע"ש בתוס'). וע' בחדושי הגר"ח על הש"ס ב"ב) שמבואר מדבריו לחלק בין חיוב ניוזקין לחיוב מיתה של רוצח, שבוה, אינו חייב מיתה אלא במעשה ישיר, שנהרג מכוח ממש. והרי לכאורה מבואר בסוגיתנו שמתחייב מיתה לדעת ר' יוחנן? אלא צ"ל שיפרש כהרשב"א שהנידון כאן הוא רק משום דין 'רודף'. וע"ע אגלי טל 'שותן' סק"ו.

ובספר אור שמח (הל' רוצח א, ח) תמה על כך: לפי זה, גם אם אשו משום ממונו מדוע לא ייפטר מממון, הלא מסתבר שדין 'רודף' שייך בכל צורה שבא להרוג את חברו, בין אם בגופו ובכחו, בין על ידי ממונו, לעולם מצווים אנו להציל את הנרדף בחייו של זה, ואם כן, מהי קושית הגמרא לריש לקיש, ומדוע הוצרכו להעמיד לשיטתו שהצית בגופו של עבד, הלא דין 'רודף' לוי? ואכן נשאר שם ב'צריך עיון' בדברי הרשב"א. וכתב לפרש שאין כאן דין 'רודף', לפי שניתן להציל את העבד, להתירו מקשריו, ואעפ"כ, כל שלבסוף העבד מת, הרי הוא מחוייב מיתה מעת הצתתו את האור, הגם שהיה יכול להתיר את קשריו. ולכאורה יש לבאר דברי הרשב"א באופן זה: אמנם בעת פעולתו הראשונה, שהצית את האש, דין 'רודף' היה לו, וכל אדם היה

יכול להורגו, אך לאחר שכבר הדליק, הגם שהאש מתפשטת והולכת לכיוון העבד, שוב אי אפשר לכל אדם להורגו שהרי אין במיתתו הצלה לעבד. ואם כן מקשה הגמרא, בשלמא לר' יוחנן הסובר 'משום חציו', חיוב התשלומין חל בשעת הדלקתו [וכדברי הנמו"י הג"ל שלר' יוחנן, במעשה הראשון נגמר כל חיובו] ובאותה שעה הרי היה 'רודף' ונפטר מכל חיובי הממון, אלא לריש לקיש, גם אם על אותה שעה שהצית היה פטור מממון, הלא יש לחייבו בכל שעה ושעה שהאש שורפת, ועל אותה שעה שוב אינו רודף. ותרצו שהצית בגופו של עבד, פירוש שבזמן שריפת הגדיש היה מצית בעבד, שעל אותה שעה נפטר משום 'קלב"מ'. [אלא שלשון הרשב"א 'דנשרף הגדיש קודם שמת העבד' משמע לכאורה אף לאחר שגמר מעשהו, וזה צ"ע הלא עתה כבר אינו רודף. וצ"ל דמיידי באופן שיכול למנוע את מותו והוא מונע, דשפיר הוי רודף].

ויתיישב לפי זה מה ששאלו להלן 'וכי מאחר דמאן דאית ליה משום חציו אית ליה נמי משום ממונו מאי ביניהו' ותרצו לחייבו בד' דברים, ומדוע לא תרצו בפשטות דאיכא ביניהו דין קם ליה בדבריה מיניה שעסקנו בזה עתה [ובשלמא כלב שנטל חררה, או גמל הטעון פשתן, לא אמרו, כי מלשון ר' יוחנן משמע 'אשו' ולא אש דבהמתו, אבל נפ"מ של הריגה קשה. וע"ש ברש"י ותוס']. אך לפי האמור ניהא, שלמסקנא שלר"י חייב משום ממונו, שוב אין קלב"מ גם לשיטתו, כי הרי גם אם פטרנוהו על זמן הדלקתו, הלא מתחייב גם על זמן שריפת הגדיש, כשורו המזיק. ודוק בלשון הרשב"א שם, שגם הוא הקשה כשאר הראשונים אלא שהשמיט נפ"מ דמיתה, ע"ש. כי לשיטתו אכן אין נפקותא למסקנא בין ר"י לר"ל בענין זה. שו"ר שעיקרי הדברים נמצאים באחיעזר ח"א יט, ב ואילך. והאריך והרחיב רבות בענין זה.

עוד על עניני 'אשו משום חציו' וכחו' בניזוקין, ברציחה ובאיסורי שבת ע"ע: חדושי הגר"ח על הרמב"ם שכנים יא, א; חדושי הגרי"ז; חלקת יואב חו"מ ז; חזון איש ב"ק ב; משנת ראשונים ח"ג בבירורי הלכות ה; בית ישי עח. ועל שיטת הרמב"ם בפטור 'טמון' למאן דאמר אשו משום חציו – ע' דבר נחמד בשו"ת מנחת יצחק ח"ד סוס"י כו.

דף כג

'זליחייב נמי בעל גחלת?' – שהולכת הכלב הרי היא כרוח מצויה, כי כן דרכו ליטול חררה, והיה לו לבעל הגחלת לשמור גחלתו ממנו (שיטה מקובצת, מהרא"ש). הקשה שם, מדוע הוצרך רש"י לומר דלכו"ע חייב משום ממונו. ולכאורה נראה שלדעת רש"י אין שייך לחייב משום חציו אלא ברוח מצויה ממש ולא בבע"ח, שבוה אין הנזק מתייחס לאדם שהדליק את האש אלא לבע"ח ששרף, כשאר בע"ח שלא שמר שאין נזקם מיוחס לאדם. ולכן אילו לא סבר 'משום ממונו', היה פטור כשכלב שאינו שלו הויק באשו.

'זאת אומרת, סתם דלתות חתורות הן אצל כלב' – מפני שהכלב רעב ודרכו לחתר ולחפש אחר מאכלו. הלכך שמירתו אינה אלא בקשירה (ראב"ד).

הקשו הראשונים: אם סתם דלתות חתורות, חוזרת השאלה הראשונה למקומה שיתחייב גם בעל הגחלת? ותרצו בתוספות: כיון ששמר על גחלתו 'כדנטרי אינשי' (= כדרך שמירה רגילה שנוהגים האנשים) – לא הטריחוהו חכמים יותר ופטור.

יש להוכיח שסברא זו שנויה במחלוקת הראשונים (ע' תוס' ב"מ צג: ד"ה איבעי, ובשטמ"ק ובנמו"י שם), ויש סוברים שכל שמירה שאינה מספקת דיה, אף שכך דרכם של בני אדם – אינה סיבה לפטור את המזיק. ואכן הראב"ד (וע' נמו"י בשם הרמ"ה) הסביר באופן אחר: יש לחלק בין אש לשן-ורגל; באש הקילה התורה בשמירתה יותר מבשן ורגל, שאינו חייב אלא כשקורא אני בו 'המבעיר את הבערה'. ולכן בעל הגחלת פטור הגם שסתם דלתות חתורות אצל כלב, ובעל הכלב חייב מדין 'שן'.

בטעמו של דבר יש לבאר, לפי שאש במקומה איננה בגדר 'מזיק' כלל, בניגוד לשון. וכיון שחתירת דלתות ע"י הכלב אינה מצויה כל כך (כ'רוח מצויה') אלא שעלול לקרות כן לעתים, לא חייבה תורה באופן כזה אלא אם כבר חל שם 'מזיק' על הממון (חדושי הגרנ"ט קכב. ע"ש שביסס יסוד זה. על עיקר סברה זו שצריכים חלות שם 'מזיק' בחיוב נזקי ממון – ע"ע ברכת שמואל ו; בית ישי עה; אילת השחר, ועוד).

ולא תירוצי הראשונים, היה מקום לומר שאמנם שכיח הדבר שהכלב יחתור אך לא שכיח שיתחור ויכנס וגם יטול חררה וידליק בה. ולכן בעל החררה אין לו לחוש לצרוף המקרים הללו, אבל בעל הכלב פושע מצד עצם החתירה והכניסה לחצר. ונראה שהראשונים נמנעו מלומר כן, כי אז גם בעל הכלב היה פטור על הגדיש, שלגביו הוא אונס הגם שתחילתו בפשיעה לגבי החררה.

'תפשוט דפי פרה כחצר הניזוק דמי... דאיבעיא להו: פי פרה כחצר הניזוק דמי או כחצר המזיק דמי? – ואי אמרת כחצר המזיק דמי, שן דחייב רחמנא היכי משכחת לה? אמר רב מרי בריה דרב כהנא כגון שנתחככה בכותל להנאתה...'. ע' בתוספות ובראב"ד ורשב"א – שתי שיטות בבאור הסוגיא. וע"ע